

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na Göre Hakikat

Ifi Amadiume ve Abdullahi An-na'im, *The Politics of Memory: Truth, Healing and Social Justice*, (London: Zed Books, 2000) isimli kitaptan Mahmood Mamdani'nin aynı isimli makalesinin çevirisidir.

Mahmood Mamdani

Ampirik bir gözlemlerle başlamak istiyorum: Yapısal olarak Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (HUK) Af Komitesi ve komisyonun geriye kalanı olmak üzere ikiye bölünmüştü. Tayin biçimleri ve her bir komisyonun verdiği kararlara atfedilen ağırlık olmak üzere aralarında iki önemli hususta farklılık vardı.

Ana Komisyonun üyeleri şeffaf işleyen bir süreçle atanmıştı. Başlangıç noktası, üyelerini sivil toplumdaki ve hükümetten gelen kişilerin oluşturduğu, ilgili taraflar tarafından belirlenen 299 adayı değerlendirmek amacıyla kurulmuş olan bir seçim heyetiydi. Mülakatlardan sonra bu heyet Başkan'a 25 isimden oluşan bir kısa liste sunmuştu. Başkan da, bunlardan 17'sini Komisyon üyesi olarak 29 Kasım 1995 tarihinde atadı. Af Komitesinin üyeleri ise daha sonra ve Ana Komisyon'dan bağımsız olarak atandı. Atama süreci şeffaf bir süreç değildi. Bu komiteye üç üye ve iki yargıcı, 24 Ocak 1996'da, Başkan atadı.

Af Komitesi, failer üzerine, Ana Komisyon ise mağdurlar üzerine odaklandı. Af Komitesinin kararları, hem komisyonun çoğunluğu, hem de hükümet nezdinde bağlayıcıydı. Buna karşın Ana Komisyonun kararları tavsiye niteliğindedir. Ana Komisyon çalışmalarını bitirip alalece, *Report of the Truth and Reconciliation Commission* (Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Raporu) başlıklı bir rapor yayınladı. Af Komitesi ise çalışmalarını, çok da fazla tantana yapmadan, Mayıs 2001 tarihine kadar sürdürmüştür.

İnsanın sorusu geliyor: Bu fark nereden kaynaklanıyor? Kanımca yanıt açık: Af, apartheid sonrası Güney Afrika'ya yön veren siyasal pazarlığın bir parçasıydı. Geçici anayasaya yazılmıştı. Affin koşulları HUK'un yapısını belirliyordu. Apartheid'in siyasi liderliğine bir af sözü vermeden, siyasi bir uzlaşma mümkün olamazdı. O zaman Komisyonun geri kalanının ne anlamı vardı? Komisyonun geri kalanı siyasi uzlaşma denilen acı ilacın üstündeki şeker kaplaması gibi, sonradan akla gelmiş bir ek miydi sadece? Zannetmiyorum.

Hakikat ve Uzlaşma komisyonuna Af Komisyonu demek de mümkündür, ama denmedi. Halk arasındaki yaygın adı Uzlaşma Komisyonu bile değil Hakikat Komisyonuydu – şimdi düşünüyorum da, bu yerinde bir adlandırmaydı da. Zira, kanımca, Komisyon gerçek gücünü onu oluşturan ana unsurun çalışmalarında kendini göstermişti. Bu güç aslında toplumsal bir tartışmanın kurallarını belirleme ve böylece hakikat-arayışının parametrelerini tanımlama gücünün birleşimiydi. Bu gücün kapsamını görmek için, toplumsal bir tartışma ile entelektüel bir tartışma arasında net bir ayırım yapmak gerekir. HUK'un hakikati, yani hakikat olarak sunduğu bilgi, haber olarak medyada yer aldı. Sohbet programlarında ve televizyonlarda tartışıldı. Toplumsal bir tartışmanın ana hatlarını çizdi. Benim sorum ise şu: HUK nasıl bir hakikat üretti ve onun belirlediği hakikat, gerçekten de hakikati yansıtıyor muydu? HUK'un belirlediği hakikat yeni bir Güney Afrika'nın kurucu miti olabilecek miydi?

Hakikat üzerine bir düşünce

Mit bir yalan değildir. Temelinde hakikat vardır. Ancak mit hakikati bağlamından soyutlar ve hakikatin bir yorumunu, tek ve gerçek hakikat olarak sunar. Başlangıç olarak, biri bireysel,

diğeri de kurumsal olmak üzere, iki çeşit hakikat arasında bir ayırım yapmak yerinde olur. İlki hakikati iktidarın/gücün karşısına koyar, ikincisi ise hakikati iktidara/güce bağlar.

Batı tarihinde eski Ahiti aydınlanma ile ilişkilendiren güçlü bir gelenek vardır. Kastettiğim, muktedire hakikati söyleme geleneğidir. Peygamber, firavun ile karşı karşıya gelir. Burada hakikat, bireysel bir hakikattir, hakikatin zıttı ise yalandır. Hakikat ile iktidar arasındaki aslında daha karmaşık olan ilişkiyi, Marx'tan Foucault'ya, Aydınlanmayı eleştiren tüm düşünürler bize gösterirler. Marx'ın kurumsal ideoloji kavramsallaştırmasında hakikat ile hakikat olmayan arasındaki ilişki, hakikat ve yalan arasındaki karşıtlıktan çok, ışık ve gölge arasındaki ilişkiyi andırır. Foucault'nun bilginin kurumsal olarak üretilmesinin altında güç ilişkilerinin yattığına ilişkin iddiası ise, hakikatin kurumsal olarak üretilmesine tutulan, belki de en keskin odaklı mercektir.

Bununla ilgili bir vurguyu da Martin Luther King'in doğrudan eylem çağrısında buluruz. Bu çağrıdaki amaç da, gizlenmiş gerilimlerin üstünü örtmek ve gömmek yerine, onları hakikat olarak gün yüzüne çıkartmaktır. Bu bakış açısından yaklaşıldığında iki çeşit hakikat vardır: biri gizlenen ve üstü örtülen gerilimleri aydınlığa kavuşturan hakikat; diğeri de gerçekliğin karanlık yüzünü maskeleyen, gizleyen, saklayan, örten hakikat. Ya da başka bir deyişle, toplumsal bir tartışma başlatan hakikat ile sosyal dengeyi muhafaza etmek adına, toplumsal bir tartışmayı bastıran, susturan hakikat.

Benim iddiam şu: HUK'un hakikatini, yani hakikat olarak sunduğu bilginin neye benzediğini anlamamanın en iyi yolu, onu belli bir hakikat-arayışı sürecinin sonunda ortaya çıkan, kurumsal olarak üretilmiş bir hakikat olarak görmektir. Güç ilişkileri, bu hakikat-arayış sürecinin sınırlarını öyle belirlemiş ve bu arayış yeni güç ilişkilerini desteklemeye o kadar şartlanmıştır ki, siyasal pazarlığın sınırları hakikat-arayışının analitik sınırları haline gelmiştir. HUK, yapılan siyasal pazarlığı, kendi ürettiği hakikat ile destekleyerek, siyasal pazarlığı ahlaki bir pazarlık haline dönüştürmüş ve böylece daha büyük hakikatin ortaya çıkmasını zorlaştırmıştır. Ben burada, siyasal pazarlığın gerekliliğini ya da ahlaken doğru olup olmadığını sorgulamıyorum. Benim sorguladığım, hakikati dar siyasal gerekçelerle yeni baştan tanımlamanın gerekliliğini ve bunu yapmanın ahlaken doğru olup olmadığı.

Benim bu yazıdaki iddiamın iki boyutu var: şöyle ki siyasal pazarlık gerekçelendirilebilir, ama ahlaki ve entelektüel pazarlık gerekçelendirilemez ve mazur görülemez. Dahası, ahlaki ve entelektüel pazarlık kolaylıkla geri tepebilir ve desteklemeyi umduğu siyasal pazarlığın altını oyabilir.

Apartheid Hakikati

Apartheid ile ilgili hakikat nedir? Soyut ve kapsayıcı bir hakikat iddiası yerine, daha mütevazî bir başlangıç yapmayı öneriyorum: hakikatin tekil değil, çoğul olduğunu ve hakikatin bir değil bir çok yorumunun olabileceğini kabul edelim. Burada önemli olan şu: kimin hakikat yorumu en çok sayıda insanın deneyimini içermeye daha yakındır?

Benim iddiam, HUK'un kendi hakikat yorumunun, küçük bir azınlığın deneyimini yansıtan dar bir mercekten bakarak oluşturulduğu yönünde. Bu bahsettiğim küçük azınlık iki gruptan oluşuyordu: failler ki bunlar devlet görevlileri olarak tanımlandı ve mağdurlar ki bunlar da siyasi aktivistler olarak tanımlandılar. HUK, 20.000 Güney Afrikalı'yı "mağdur" olarak tanımladı ve geriye kalan çok büyük bir çoğunluğu, deyim yerindeyse, açıkta bıraktı.

Hakikat-arayışı, hem dünyadaki diğer deneyimlere benzetme yapmaktan kaçınan, hem de kendine uygun bir benzetme arayan dairesel bir yol izledi. Bahsedilen yolculuk HUK'un

kuruluşundan önce yapıldı ve bitti. Kaçınılmaya çalışılan benzetme Nuremberg'di. Yakın zaman önce, önde gelen ANC eylemcilerinden Kadir Asmal, iki yazarla birlikte, bu süreci bir "dönüşüm" olarak anlattı. Kısaca özetlemek gerekirse Asmal'in tezi şuydu: Nuremberg galip tarafın adaletini temsil ettiği için "müzakere edilmiş" bir devrimle bağdaşmıyordu. Kazananın olmadığı bir bağlamda kazananın adaletini temsil eden bir anlayışı dayatmak "küller içinde bir adaletten" başka bir sonuç doğurmazdı.

Bu tezle ilgili iki gözlemde bulunmak istiyorum. İlk olarak Asmal adalet denen şeyin galip olanların adaletinden ibaret olduğunu varsayıyor. Bu bakış açısından yaklaşıldığında, adalet ölç almaktan farksız olarak görülebilir. Buna göre, "adalet" in uzlaşma için ödenen bedel olduğu algısı iddiası hiç de şaşırtıcı olmaz. Ben ise, farklı adalet biçimleri olduğunu ve sadece cezai ve toplumsal adalet arasında değil, aynı zamanda güç ilişkilerini tersine çeviren "galip olanın adaleti" ile, fırsatları eşitleyen "hayatta kalanların adaleti" arasında da bir ayırım yapmamız gerektiğini iddia ediyorum. İlk ölç almayı temel alabilir, ikincisi ise empatiye dayanmak zorundadır.

İkinci olarak, Asmal ve onun gibi düşünenler Yahudi soykırımının ve Nuremberg'in apartheid için uygun bir benzetme olmadığı konusunda haklılar, ama farklı bir nedenle haklılar. Yahudi soykırımını benzetmesi bizi Güney Afrika'daki gerçek sorundan uzaklaştırıp yanıltıcı olabilir. Güney Afrika'daki beyazlar ve siyahların durumu, Almanlar ile Yahudilerin durumuna benzemez, zira Almanlar ve Yahudiler, soykırımın ardından, ortak bir toplum inşa etmek zorunda kalmamışlardı. Yahudilerin önünde İsrail ve Amerika seçenekleri vardı. Fakat, Güney Afrika'lı beyazlar ve siyahlar, apartheid sonrasında da bir arada yaşamak durumundaydılar. Geçmişten miras kalan kimlikleriyle yüzleşerek, yeni ve ortak kimlikler oluşturmak zorundaydılar. Bir arkadaşımın sözlerini biraz değiştirerek aktaracak olursam, Yahudi soykırımından sonra hayatta kalanlar "Bırakın halkımı gitsin" marşıyla yürürken, apartheid'den hayatta kalanlar "Bırakın halkımı burada kalsın" şiarıyla yürümektedirler.

Eğer kaçınılmaya çalışılan benzetme Nuremberg ise, hevesle benimsenen benzetme de Latin Amerika'daki diktatörlüklerdi. Bir benzetme olarak Nuremberg'i reddetmenin bedeli adalet talebinden vazgeçmekse, Latin Amerika benzetmesi için ödenen bedel de apartheid hakikatini küçültmek, eksiltmek oldu. Zira bu eksik (eksiltilmiş) hakikatın altında, Apartheid'in sert ve acımasız bir diktatörlükten, insan haklarının açık ve ağır bir şekilde ihlal edildiği bir rejimden başka bir şey olmadığı iddiası yatıyordu. HUK'un yasal çerçevesinin temelini hazırlayan iki konferansta da, bu iddiaya en çok uyan benzetme benimsendi.

Bu konferanslar sırasında, Latin Amerika diktatörlükleri ve Güney Afrika'daki apartheid rejiminin büyük benzerlikler gösterdiğine ilişkin bir görüş birliği oluşturuldu. Her iki durumda da, siyasal erk ile direniş güçleri arasındaki çatışmada açık ve ağır insan hakları ihlalleri yaşanmamış mıydı? Her ikisinde de karşılıklı olarak birbirini tüketen, uzun ve sonsuzmuş gibi gelen bir mücadele yok muydu? Her ikisinde de, kesin bir zaferin mümkün olmadığı durumlarda, insan yaşamının ve ekonomik kaynakların boşu boşuna harcanmasına gerek olmadığına ilişkin, ortak bir kabulleniş, ortak bir siyasal bilgi oluşmamış mıydı? Her ikisi de uzlaşmanın gerekliliğinin hem altını çizen hem de uzlaşmayı çabuklaştıran küresel bir kısırılmışlık içinde değil miydi? Her ikisi de geçmişin failleri ile mağdurlarının yeni bir toplumda nasıl bir arada yaşayabileceği gibi, can sıkıcı ve zor bir soruyla karşı karşıya kalmamış mıydı?

Bu benzerlikler gerçekten de vardı, fakat hakikatin tamamı bundan ibaret değildi. Latin Amerika diktatörlükleri benzetmesi apartheid'a has olan hususların görülmesini engelliyor, bulanıklaştırıyordu ki bu da Latin Amerika benzetmesinin Güney Afrika'ya uymayan arka yüzüydü. Zira apartheid'in uyguladığı şiddet, bireylerden çok toplulukları ve nüfusun içindeki

belli grupları hedef alıyordu. Ve bu şiddet, sırf siyasi bir şiddet değildi. Apartheid şiddeti, sadece insanları haklarından men ederek siyasi erki savunmak amacını gütmüyordu.. Güney Afrikadaki işkence, terör ve cinayetin bundan daha öteye giden bir amacı vardı. Amaç, insanların ellerinden yaşamlarını sürdürdükleri araçları almak, onları mülksüzleştirmekti. Latin Amerika benzetmesi Güney Afrika bağlamının sömürgeci tarafını, işgal ile mülksüzleştirme, ırk ayırımına dayalı siyasi erk ile ırk ayırımına dayalı ayrıcalıklar arasındaki bağlantıyı muğlâklaştırmıştı. Bu benzetme, apartheid rejiminin faileri ile ondan istifade edenler arasındaki bağlantıyı bulanıklaştırmış, bu bağlantının görülmesini engellemişti.

Latin Amerikalılar, Güney Afrikanın yüzleşmek zorunda kaldığı şu soruyla karşı karşıya kalmamışlardı: apartheid rejiminden istifade etmeye devam eden önemli bir azınlık ile, ondan mağdur olmaya devam eden büyük çoğunluğun bir arada yaşaması nasıl mümkün olacaktı? Bu soruyu yanıtlamak için, hakikati çoğunluğun bakış açısından yeniden tanımlayan, başka bir komisyona ihtiyaç vardı. Ancak böyle bir komisyon, hem apartheid’i farklı kılan şiddet biçimini, hem de apartheid’den istifade edenler ile onun mağdurları arasındaki ilişkiyi kapsayabilen bir hakikat üretebilirdi.

Sovyetler Birliğinde, Stalin’den sonra bir hakikat komisyonu kurulduğunu ve bu komisyonda Gulag’ın adının hiç anılmadığını tahayyül edin. Böyle bir komisyon ne kadar inandırıcı olabilirdi ki? Sovyet’lerdeki Gulag’ın Güney Afrika’daki muadili zorla yerinden etme ve iskan idi. 1960 ile 1982 arasında, yaklaşık 3.5 milyon kişi zorla yerinden edildi, aileleri mülksüzleştirildi, geçim yolları yok edildi, toplulukları dağıtıldı ve zorunlu sürgüne tabi tutuldu. Bu sosyo-ekonomik süreçlerin kendiliğinden oluşan bir neticesi değil, bizzat devlet görevlileri tarafından uygulanan şiddetin doğrudan bir sonucuydu. Bu 3.5 milyon mağdur, siyasi aktivist bireyler değil, görünmeyen, adı olmayan bir insan grubu. Bu insanlar, basit bir siyasi müşkülün değil, toplumsal bir felaketin mağduru olan bir topluluk. Bu yaşananlar, yasa temelli oluşturulan çerçevede tanımlandığı şekliyle açık ve ağır ihlaller değil mi? O zaman HUK, neden bu insan grubunu “mağdur”lar olarak tarif etmedi?

Yasalar, HUK’a 1960’tan sonra yaşanan bu ağır hak ihlallerini tarihsel bir bağlam içine yerleştirmeyi de vaaz ediyordu. Bu bağlam, Toprak Kanunları ve Mıntıka Kanunları gibi belli insanların belli bölgelere hapsedildiği, mülklerine el konulduğu ve Geçiş İzni yasalarıyla emeğin militarize edildiği bir işgal ve mülksüzleştirme tarihi değil miydi? Tenkil ve tehcirin 3.5 milyon mağduruna uygulanan şiddeti de içeren bir aleni ve ağır ihlal yorumu ile mülksüzleştirme ve emeğin militarize edilmesi sonucunu doğuran sömürgeci şiddetini vurgulayan bir çerçeveye dayanan apartheid yorumu daha farklı bir apartheid hakikati ortaya çıkarabilirdi. Böylece, apartheid çoğunluk tarafından deneyimlendiği şekliyle, yani ırk ayırımına dayalı bir fakirlik ve yine ırk ayırımına dayanan bir hakikat üreten bir gerçeklik olarak anlaşılabilirdi. Böylesi bir yorum, apartheid mağdurlarından ne anladığımızı yeni baştan tarif edebilirdi.

Bu yorum, bireysel zarar ve bireysel sorumluluk gibi kavramların ötesine geçerek, asıl meselenin apartheid sisteminin işleyişi ile ilgili olduğunu bize gösterebilirdi. Böylece, apartheid sisteminin bizzat kendisinin şer olduğunu açıklamak ve meselenin “sistemin kötü adamlarına” indirgenemeyeceğini görmek mümkün olurdu. İnsanın sorası geliyor: Hakikat komisyonu bu yolu neden tercih etmedi? Kanımca, cevap, yine nispeten basit: Apartheid’in yasal şemsiyesini oluşturan, Toprak Kanunları, Geçiş İzni Kanunları, Mıntıka Kanunları vs. gibi, zorunlu göç uygulaması da apartheid altında kanun dışı değildi. HUK’un açıkve ağır ihlal olarak, sadece apartheid kanunlarını ihlal eden eylemleri dikkate aldığını düşününce, HUK’un da apartheid rejiminin tipik özelliklerinden biri olan “kanun fetişizmine” kapılıp

kapılmadığını sormamız gerekiyor! Hak ihlallerinin, kanunların ihlal edilmesi ile aynı şey olduğunu varsayan bu yaklaşımın, ahlaki ve siyasi etkisi nedir?

Hannah Arendt'in farklı ama yine de alakalı bir bağlamda sorduğu soruyu hatırlayalım. Bağlam alakalı, zira Nazi rejimi de, apartheid'inkine benzer bir kanun fetişizmine sahipti. "Suç kanuni olduğu zaman, ne olacak?" diye sormuştu Arendt. Suçluların, kanunların gereğini şevkle yerine getirdiği durumlarda ne yapacağız? Belirgin bir örnek vereyim. 1950'lerde Güney Afrika mahkemeleri, zaman zaman, Yerliler İşleri Bakanlığı'nın kentlerde yaşayan Afrikalılara yönelik yargısız tahliye ve ihraç uygulamalarına dair yürütmeyi durdurma kararları verirlerdi. 1956 yılında meclisten Yerli Kanununu (yürütmeyi durdurmanın yasaklanmasına dair kanunu) çıkaran dönemin başbakanı Hendrik Verwoerd idi. Bu kanun ülkenin herhangi bir yerindeki Afrikalılara yönelik zorunlu göç talimatlarına mahkemelerin karışmasını yasaklıyordu. Mahkemeler, hukukun üstünlüğü ilkesinin gereğini yerine getirdiklerini söyleyerek, bu yasağa uydular. Verwoerd sevincini "mahkemelerin işi, kanunları kabul etmek ve açıklamaktan ibarettir" sözleriyle ifade etti.

İnsan merak etmekten kendini alamıyor: Acaba apartheid mahkemeleri gibi, apartheid sonrası Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun gündeminin sınırlarını belirleyen de Verwoerd'in yasası mıydı? HUK'un vermek zorunda bırakıldığı belki de en büyük ahlaki ödün apartheid'in kanun fetişizmini benimsemek oldu. HUK'un bu ödünü vermesi, onun yasallıkla meşruiyet, yasalar ile hukuk arasında neredeyse hiç ayırım yapmaması sonucunu doğurdu.

HUK'un apartheid'dan istifade eden kesimleri tümüyle göz ardı ettiği de söylenemez aslında. Gerçek anlamda kurumsal duruşmalar da yapıldı. Ancak HUK sadece sistemi yozlaştıranları, yani siyasal iktidar ile olan yakın ilişkilerini özel çıkarları için kullananları, "apartheid'dan istifade edenler" olarak tarif etti. Faydayı ise kanun dışı yozlaşma olarak tanımladı. Apartheid rejiminden istifade edenleri, apartheid'in yozlaşmasından fayda sağlayanlar olarak tanımlayarak, apartheid kanunları sayesinde elde edilen yapısal faydayı görmezden geldi. Böylece, HUK sadece, tümü de zaten kanun dışı olan işkence, cinayet ve tecavüz gibi eylemlere odaklanarak, apartheid ve onun şiddet mekanizmasını farklı kılan ne varsa görmezden gelmiş oldu.

HUK Siyasetine ilişkin bir içgörü

HUK 1994 yılında yapılan siyasal pazarlıktan sonra kurulmuş olsa da, görev alanı sadece ve sadece bu pazarlığı yansıtabilecek şekilde tanımlanmamıştı. HUK'un iki parçası, HUK'un iki farklı görev alanına işaret ediyordu. Af Komitesi siyasi pazarlığı teyit ederken, Ana Komisyona hikâyeyi mağdurların bakış açısından anlatması için geniş yetkiler verilmişti. Bu hikâyenin anlatılmasındaki amaç, apartheid'den istifade edenleri, yani tarihsel olarak apartheid'in toplumsal tabanını oluşturan kesimleri eğitmektir. (Apartheid bu noktada da Latin Amerikan'ın diktatörlüklerinden farklıydı. Zira apartheid, beyazlar için siyasi bir demokrasi niteliği taşıyordu ve her dört yılda bir yenilenen seçimlerde biraz daha artan bir oy çoğunluğu ile devam ediyordu.) Adına HUK dediğimiz siyasal proje, 1994'de yapılan pazarlık ile sınırlandırılmış değildi; HUK'dan, aynı zamanda, bu siyasal pazarlık ile onun sonrasındaki gelecek arasında bir köprü kurması bekleniyordu. 1994 yılında yapılan pazarlığın amacı devlet görevlileri (failler) ile siyasi aktivistler (bir azınlık olarak mağdurlar) arasında siyasal bir uzlaşmaya varmak idiyse, apartheid sonrası gelecek, apartheid'dan istifade edenlerle bir çoğunluk olarak mağdurlar arasında toplumsal bir uzlaşmaya varılmasını gerektiriyordu. Burada ironik olan şu ihtimaldir: HUK toplumsal bir uzlaşma için gerekli zemini oluşturmakta başarısız olmakla kalmayıp, böylesi bir uzlaşmanın altını oymuş bile olabilir! Bunun neden böyle olduğunu anlamak için, HUK'un tanımladığı şekliyle hakikatin sahip olduğu çelişkili etkiyi görmemiz gerekir.

HUK, apartheid'dan istifade edenleri mağdurlara katılmaya ve herkesin gözü önünde, aleni bir şekilde faillere karşı duyulan öfkeyi paylaşmaya davet etmişti. Sanki onlardan “biz böyle olduğunu bilseydik, başka türlü davranırdık. Kendimizi güveni zedelenmiş, ihanete uğramış, taciz edilmiş gibi hissediyoruz” demelerini istiyordu. Bu şekilde apartheid'dan istifade edenler de mağdurlar olarak sunuldu. Ancak tüm iyi niyetine karşın, hissedilen vicdan azabının gereğinin yerine getirilmesini amaçlayan bu davetin, amaçlanmayan bazı paradoksal sonuçları oldu.

İlk olarak, apartheid rejiminden istifade edenler açık ve ağır ihlallere karşı duydukları öfke arttıkça, bu ihlallerle ilgili olarak kendilerinde gördükleri sorumluluk da azaldı. Bırakın affedilme ihtiyacını hissetmeyi, affedilmeyi bir aşağılama olarak algılamaya bile başladılar. Genelde Beyaz cemaatin, özelde ise Afrikaner cemaatinin HUK sürecine giderek yoğunlaşan muhalefeti de buradan kaynaklandı. Afrikanerlerin neredeyse tümünün HUK sürecine düşmanlık beslemesine neden olan asıl faktörün, bu sürecin apartheid'den faydalananları ihmal edip gelip, sadece failer üzerine odaklanmış olması olabilir mi? Bu husus gerçekten de merak konusudur; zira apartheid'in sadece Afrikanerlere ait bir proje olduğuna ilişkin halk arasındaki yaygın kanıyı pekiştiren tam da bu uygulamaydı.

Öte yandan, rejimden istifade edenler kendinden hoşnut, kayıtsız, duyarsız ve empati yoksunu bir görüntü verdikçe, mağdurların da öfkesi arttı. Apartheid'den faydalananların affedilmeyi hak etmediğini düşünmeye başladılar. Böyle hissettikçe de, adalet taleplerini daha yoğun bir şekilde dile getirir oldular. Yani, sonuç olarak HUK tam da ondan söndürmesi beklenen ateşe, yani adalet talebine, benzin dökmüş oldu.

Adalet

HUK işe birçok yanlış kavramsallaştırma ile başladı. İlk olarak iyice bireyselleştirilmiş bir hakikat ve sorumluluk kavramsallaştırmasına kendisini o kadar çok kaptırdı ki, apartheid'e hem bir siyasal erk biçimi olarak odaklanmayı, hem de Güney Afrikalıların büyük çoğunluğunun mağduriyetini vurgulamayı ihmal etti. İkinci olarak, HUK çalışmaya hakikat ve adaletin birbirlerinin alternatifi olabileceği ön kabulü ile başladı. Oysa HUK'un aldığı eleştiriler, bunun tam tersinin, yani hakikatin adaletin alternatifi değil, ön koşulu olduğunu gösterdi. Aslında hakikat ve adalet arasında değil, farklı adalet biçimleri arasında bir tercih yapmak gerekiyordu. Son olarak da HUK 1994'teki geçişin asıl amacını “uzlaşma” olarak tanımlayarak, elindeki görevi sistematik bir şekilde azımsadı. Uzlaşma, eksiltilmiş hakikatin kod adı oldu. Uzlaşmak, önceden var olan bir durumu yeniden tesis etmek, ona geri dönmek demektir. Ancak, Latin Amerika'daki bir çok diktatörlükten farklı olarak, Güney Afrika'daki geçiş, daha önce hiç olmayan bir şeyin yoktan var edilmesini gerektiriyordu. Öncesinde işgali ve mülksüzleştirmeyi esas alan bir siyasal topluluğun olduğu bu durumda, HUK'un asıl yapması gereken rızaya ve adalete dayanan yeni bir siyasal topluluğun kurulmasına olanak sağlamaktı. HUK'un görevi eskininin işgalcilerini aydınlatarak, onları, kendilerini siyaseten eşit vatandaşlar olarak yeni baştan yaratmaya teşvik etmekte -- ne daha eksik, ne daha fazla. Asıl güçlük, sürecin siyasal bir boşanma ile değil, yetişkinlerin rızasına dayanan yeni bir siyasal topluluğun kurulmasıyla son bulmasına olanak sağlayacak yeni bir geçiş biçimi oluşturmaktı.

Arzulanan sonucu doğuracak adalet biçiminin, mevcut güç ilişkilerini tersine çeviren “galip olanların adaleti” olamayacağını, benim “hayatta kalanların adaleti” adını verdiğim, rızaya dayalı başka adalet biçimlerini dikkate almamız gerektiğini söylemiştim. Bu bağlamda Gandhi'nin bir sözünü hatırlamak yerinde olur: “hırsıza, ışıklar yandığında, onun aslında babanız olduğunu fark edecekmış gibi muamele edin!” Elbette bu, hırsızlığı, ya da onun sağladığı haksız kazancı hoş görmek amacıyla insanın yakınlarına iltimas gösterebileceğini

savunan bir söz değil. Gandhi, bu sözüyle bizi bir eylem ile o eylemde bulunan kişi arasında analitik bir ayırım yapmaya ve kişi ile empati kurarken, eyleme karşı çıkmaya davet etmektedir. Kısaca, ancak hayatta kalanların arasındaki empatiyi vurgulayan bir toplumsal adalet, rızaya dayalı yeni bir siyasal topluluğun temellerini atabilir.

HUK'un kurması gereken, ama kuramadığı köprü işte buydu. Toplumsal adaletin zeminini oluşturmak için, apartheid'den faydalananların farklı bir yönde eğitilmesi lazımdı. HUK'un Apartheid'den faydalananları, servet ve siyasal erk arasındaki ilişki konusunda eğitmesi, bunun için de apartheid'i, çoğunluğun geçim araçlarını ellerinden alıp onları mülksüzleştiren ve böylece ayrıcalıklı bir azınlığı zenginleştiren bir şiddet rejimi olarak resmetmesi gerekiyordu. HUK Apartheid'den faydalananları, onların da ahlaki sorumluluk taşıdığına, ancak onlara Apartheid'in işleyişinden, niyetleri bu olmasa da fayda sağladıklarını öğretmek ikna edebilirdi. Zira apartheid'den fayda sağlayanların apartheid'in açık ve ağır ihlalleri konusunda ahlaki bir sorumlulukları olmasa bile, onun olumsuz sonuçlarını gidermek konusunda bir ahlaki sorumluluk taşıdıkları söylenebilir. Böylesi bir eğitimin verilmemesi durumunda, HUK çalışmalarını bitirdikten sonra bile, apartheid'den fayda sağlayanlar, "biz bilmiyorduk" demeye devam edebilirler.

Sonuç: Hem Başarı, Hem de Başarısızlık

HUK'un en büyük başarısı apartheid rejiminin, ondan faydalananlar açısından gözden düşmesini sağlamış olmasıdır. Bu küçük bir başarı değildir. Tarih bize göstermiştir ki, değiştirilmeye çalışılan düzenin failleri ile o düzenden faydalananların arasına husumet girmesi, bir devrimin başarılı olabilmesi için siyasal bir önkoşuldur.

Ancak HUK'un yeni düzeni desteklemek konusunda aşırı hevesli davranması nedeniyle, apartheid mağdurlarının büyük çoğunluğu, HUK'un yazdığı tarihin dışına itilmiştir. Bunun amaçlanmayan olumsuz sonuçlarından biri, apartheid'dan faydalananlar ile ondan mağdur olanların arasının iyice açılmış olmasıdır. Bu nedenle HUK apartheid sonrası Güney Afrika'nın muhtemel gelecekle ilgili toplumsal bir tartışma başlatamamıştır. HUK deneyimi üzerinde düşünmek şu acı gerçek üzerine kafa yormamızı gerektirir: dünün, artık güçlerini yitirmiş failleri ile birlikte yaşamak, eski rejimden sağladıkları kazancı bugün de muhafaza edenlerle birlikte yaşamaktan daha kolaydır.